

Michel Husson: Ernest Mandels ekonomi, igår och idag

[Ur [International Viewpoint](#), 20 juli 2020. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Denna artikel är inte avsedd som någon hyllning, nu när det har gått ett kvartssekel sedan Ernest Mandel dog. I samma anda som den levande marxism han förkroppsligade, kommer vi istället att begränsa oss till att visa hur hans ekonomiska skrifter fortfarande är tillämpliga, och samtidigt sammanfatta de gamla eller nya frågor de väcker.

Spridning av marxismen

Mandel spelade en central roll för att sprida en marxism som var befriad från sin stalinistiska kostym, och var alltid noga med att koppla samman de ekonomiska analyserna med stridbara aktioner. Hans första viktiga bidrag är *Marxismens ekonomiska teori*, som publicerades 1962. Denna sammanställning fick en bred internationell spridning och bidrog till att återuppliva en levande marxism befriad från dogmatism, och försökte införliva den senaste utvecklingen. Kapitel 11 i boken som ägnas åt periodiska kriser är ett bra exempel: Mandel skisserar redan huvuddragen i en syntes mellan de teorier som grundar sig på underkonsumtion och på disproportionalitet, och åberopar bidrag från ekonomer som Harrod, Kuznets, Samuelson, Goodwin, Kalecki och Joan Robinson. Han konstaterar att de är ”överdrivet förenklade” men att de ”ändå [ger] viktiga bidrag”.¹

1963 höll Mandel en rad föreläsningar under en helgskola som organiserades av Parisavdelningen i Förenade socialistpartiet (PSU). Dessa föreläsningar gav upphov till en kort bok, *Introduktion till marxismens ekonomiska teori*, som nytrycktes flera gånger.² Även om den givetvis förtjänar att uppdateras är det en anmärkningsvärd och mycket lärorik text, och visar klart Mandels ständiga omsorg att bygga broar mellan ytterst krävande teorier och skolning av aktivister.

1967 publicerade Mandel *Marx ekonomiska tänkande*.³ Denna bok var särskilt intressant eftersom den presenterade ett grundläggande arbete av Marx – *Grundrisse* [Grunddragen] – redan innan den första franska översättningen av Roger Dangeville fanns tillgänglig. Vi bör särskilt läsa det kapitel som ägnas åt ”arbetstidens och fritidens dialektik”, som är en perfekt introduktion till temat att minska arbetstiden.

Vi kan se att Mandel tog sig an att sprida Marx’ ekonomiska tänkande, och han var alltid noga med att erbjuda en icke dogmatisk version. Det är därför ingen slump att han ombads skriva förordet till den engelska utgåvan av *Kapitalet* (som publicerades av Penguin Books), vilket för övrigt var ett tecken på hur välkänd Mandel var i den anglosaxiska världen. Tyvärr finns inte dessa introduktioner till *Kapitalets* tre band på franska [eller på svenska – öa], men de har översatts till spanska och sammanställts i en bok med titeln *El Capital. Cien Años de Controversias En Torno a la Obra de Karl Marx*. De utgör en utomordentlig introduktion till Marx’ viktigaste arbete.

---

1 Mandel, [Marxismens ekonomiska teori](#), på marxistarkiv.se, s 239 [öa].

2 Mandel, [Introduktion till marxismens ekonomiska teori](#), på marxistarkiv.se.

3 Mandel, [Marx ekonomiska tänkande](#), på marxistarkiv.se.

Frågan om ”omvandling”

Vi kan plocka ut ett stycke ur den, som ägnas åt det problem som kallas omvandlingen av värde till pris. Denna teoretiska fråga är viktig eftersom den har orsakat kritik mot Marx' värdeteori: det påstås finnas en oöverstiglig motsättning mellan *Kapitalets* första band (värden står i proportion till det arbete som använts) och det tredje bandet (priser står i proportion till det kapital som lagts ut).

Mandels svar är att utmana Marx' kritikers grundläggande hypotes, att priserna på insatsvarorna (det som ingår i produktionen) är identiska med priserna på produktionen (det som produceras): ”de aktuella produktionscyklernas insatsvaror är data som är kända i början av cykeln, och de har ingen retroaktiv verkan på utjämningen av profitkvoten mellan de olika branscherna under denna cykel. Det räcker att tänka på att de också räknas i produktionspriser och inte i värden, och att dessa produktionspriser är resultatet av utjämningen av profitkvoterna under den föregående cykeln, för att alla motsägelser ska försvinna ... Produktionspriserna på råvaror och på alla insatsvaror som används under produktionen ... är resultatet av den utjämning av produktionskvoten som ägde rum under den föregående perioden.” På detta sätt gav han med några få ord lösningen. Men egendomligt nog skulle Mandel inte följa upp sin ståndpunkt: i det gemensamma verket med titeln *Ricardo, Marx, Sraffa*, behandlade han bara problemet med omvandlingen utifrån guldets och pengarnas roll.⁴

Kapitalismens utveckling

Det kapitalismen utträttade efter kriget (låg arbetslöshet, ökande köpkraft) gick emot de teser om ett oundvikligt sammanbrott eller proletariats utarmning som de stalinistiska ekonomerna försvarade. För att analysera detta nya scenario talade Mandel om nykapitalism (ett begrepp som han senare övergav) men började också framkasta tanken på långa vågor.

Så tidigt som 1963 (i *Introduktion till marxismens ekonomiska teori*, som vi redan har nämnt) hänvisar Mandel till Kondratiev, och betonar sedan: ”Den ’långa period’ som började med andra världskriget och som vi ännu befinner oss i – låt oss säga cykeln 1940-64 eller 1940-70 – karaktäriseras däremot av expansion.” Det möjliggjorde ”en fortlöpande höjning av arbetarnas levnadsstandard”.⁵ Det finns alltså redan där en framsynt förväntan på en kommande omsvängning, som specificerades i en anmärkningsvärd artikel som publicerades 1964 i tidskriften *les Temps Modernes*, där Mandel förutsåg ett nära förestående slut på efterkrigstillväxten, som ännu inte kallades de ”Trettio fantastiska åren”.⁶

Med teorin om långa vågor återvänder Mandel till arbeten från början av 1900-talet, inklusive Parvus' och Trotskijs verk. Den ursprungliga kurva som fanns i Trotskijs artikel från 1923 och dess franska översättning återges nedan.⁷ Den skisserar redan den avgörande tanken i teorin om långa vågor, nämligen att kapitalismen sträcker sig över historiska perioder: ”20 år av mycket rätlinjig kapitalistisk utveckling (del A-B); 40 år av energiskt uppsving (del B-C); 30 år av utdragen kris och nedgång (del C-D)”, och Trotskij poängterar att de inte är cykler, som Kondratiev felaktigt trodde, eftersom ”deras karaktär och varaktighet inte [bestäms] av de kapitalistiska krafternas inre sam-

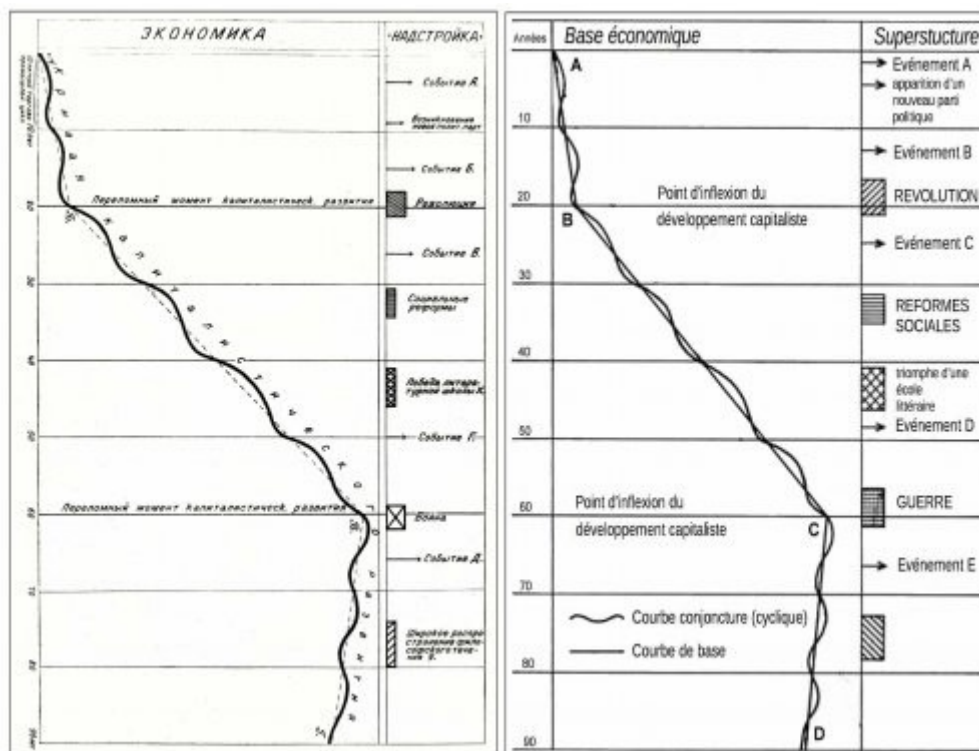
4 Ernest Mandel, Alan Freeman (red), *Ricardo, Marx, Sraffa*, London, Verso, 1984.

5 Mandel, *Introduktion till marxismens ekonomiska teori*, s 25-26.

6 Ernest Mandel, ”L'apogée du néo-capitalisme et ses lendemains”, i *les Temps Modernes* nr 219-220, 1964.

7 Trotskij, *Den kapitalistiska utvecklingskurvan*, på marxistarkiv.se.

verkan utan genom de yttre faktorer som kanaliserar den kapitalistiska utvecklingen.”⁸

Profitkvoten

Mandel hänvisade alltid till den klassiska formuleringen om profitkvotens fallande tendens. Det syns till exempel i den framställning han gör i sin text ”Delvis oberoende variabler och intern logik i den klassiska marxistiska analysen”: ”kapitalets ökande organiska sammansättning leder till att den genomsnittliga profitkvoten har en tendens att falla.... I det långa loppet kan inte mervärdekvoten öka lika mycket som kapitalets organiska sammansättning, och huvuddelen av de motverkande tendenserna tenderar åtminstone periodvis (och också på mycket lång sikt) att i sin tur undanträngas”.⁹

Men denna traditionella formulering är ämne för diskussion, eftersom den obestridliga ökningen av kapitalets fysiska sammansättning (antalet ”maskiner” per arbetare) inte nödvändigtvis leder till en ökning av (värdet på) kapitalets organiska sammansättning. Ty mellan de två finns arbetets produktivitet. Faktum kvarstår dock att de långa vågornas utveckling har något med profitkvoten att göra. Men det betyder inte att de expansiva faserna automatiskt utlöses så fort profitkvoten korsar en viss tröskel. Det är ett nödvändigt men inte tillräckligt villkor. Det sätt på vilket profitkvoten återställs måste samtidigt ge ett tillräckligt svar på andra frågor, speciellt vad gäller att realisera varans värde genom att sälja den på marknaden.

Men som Mandel envist vidhöll är profitkvoten en bra indikator på kapitalismens dubbla förgänglighet. Upprättandet av en sammanhängande produktionsordning leder till att den vidmakthålls på en hög och mer eller mindre ”garanterad” nivå. Efter en viss tid leder effekterna från systemets

⁸ *Ibid.*, s 3. [Även i [Vardagslivets problem](#), s 172-173 – öa.]

⁹ Ernest Mandel, ”Partially independent variables and internal logic in classical Marxist economic analysis”, *Social Science Information* 24, 3, 1985; återgiven i Ulf Himmelstrand (red.), *Interfaces in Economic and Social Analysis*, Routledge, 1992.

grundläggande motsättningar till att denna situation försämrats, och den resulterande krisen kännetecknas alltid och överallt av ett betydande fall för profitkvoten. Det återspeglar kapitalismens dubbla oförmåga att återskapa graden av utsugning av arbetarna och säkerställa försäljningen av varor, mer än en trend för kapitalets organiska sammansättning att hela tiden öka. Det är på detta sätt vi tror att det är användbart att omformulera lagen om profitkvotens fallande tendens: den sistnämnda faller inte hela tiden, men de mekanismer som pressar ner den dominerar i sista hand alltid över det Marx kallade mottendenser. Omsvängningen är inneboende och kravet att omdana produktionsordningen återuppstår därför periodvis.

Hursomhelst gjorde aldrig Mandel denna lag till A och O för att förklara kriser. I det kapitel i hans bok *Den andra lågkonjunkturen: en marxistisk analys av 70-talets recession*¹⁰ som ägnas åt denna fråga räknar Mandel upp de orsaker som har återopats av olika marxistiska skolor: "Överackumulation av kapital? Utan tvivel ... Massornas underkonsumtion? Utan tvivel ... Produktionens anarki och disproportionaliteten mellan olika branscher? Utan tvivel ... Fallande profitkvot? Utan tvivel." Angående detta sistnämnda synsätt specificerar han: "men inte heller i begreppets mekaniska mening, som antyder en rak orsaksmässig kedja". Således avvisar Mandel helt klart alla enkla orsaksmässiga förklaringar till krisen och i synnerhet profitkvotens fallande tendens, som för en del marxister är ett bevis på ortodoxi.

Under vilken våg?

Logiskt sett inställer sig frågan var vi befinner oss idag. Vårt svar är att vi fortfarande befinner oss i den långa nedåtgående våg som inleddes med den allmänna recessionen 1974-1975 och fortsatte genom recession 1981-1982. Det kräver flera klargöranden.

Det första är att Mandels teori aldrig förutsatte att varje lång våg skulle vara mellan 25-30 år. Det var förvisso mer eller mindre fallet i det förflutna, men detta konstaterande innebär inte att det ska vara regeln, helt enkelt därför att långa vågor inte är cykler. Det är absolut nödvändigt att avvisa denna slutsats, som vi till exempel kan hitta hos Robert Boye, en av grundarna till den skola som kallas regleringsskolan: "vi övertygas inte av den ganska mekaniska tolkning som föreslås av N D Kondratiev och nyligen togs upp av E Mandel, som framställer kapitalismens historia som en rad vågor av omväxlande stark och svag ackumulation som varar ungefär ett kvarts sekel ... Ingen teleologisk princip garanterar vare sig en mekanisk följd av uppåtstigande och sedan nedåtgående faser, eller en automatisk övergång från en regim med i huvudsak extensiv ackumulation till en övervägande intensiv regim."¹¹

Detta är en allvarlig misstolkning av Mandels skrifter, och ska jämföras med vad Mandel förklarade i den första versionen av sin bok om långa vågor: "Framträdandet av ny expansiv lång våg kan med andra ord inte betraktas som ett inneboende (dvs. mer eller mindre spontant, mekaniskt, autonomt) resultat av den föregående depressiva långa vågen, hur lång och allvarlig denna än varit. Det är inte kapitalismens rörelselagar utan resultatet av klasskampen under en hel historisk period som bestämmer denna vändpunkt. Det vi här vill hävda är de objektiva och subjektiva faktorernas dialektik i den historiska utvecklingen, i vilken de subjektiva faktorerna utmärks av en relativ autonomi. De är

¹⁰ Mandel, *The Second Slump: A Marxist Analysis of Recession in the Seventies*, London: New Left Books 1978.

¹¹ Robert Boyer, "[La crise actuelle: une mise en perspective historique](#)", *Critiques de l'économie politique* nr 7-8, 1979.

således inte direkt och oundvikligt bestämda av det som hänt tidigare i fråga om kapitalackumulationens grundläggande trender, trenderna inom teknologins omvandling eller dessa trenders inflytande på själva processen för arbetets organisering.”¹²

Eller för att sammanfatta: ”Långa vågor är mer än bara rörelser av ökande och minskande tillväxttakt i de kapitalistiska ekonomierna. De är specifika historiska perioder i ordets fulla mening.”

Det är ur denna synvinkel vi måste analysera kapitalismens utveckling sedan slutet av 1980-talet. Visserligen hämtade profitkvoten sig, åtminstone fram till krisen 2008, men det räcker inte. Ingenting är faktiskt mer främmande för teorin än att anta att det räcker att nå en viss tröskel för att inleda en ny expansionsfas. Det nya är att återhämtningen av profitkvoten (som vissa marxistiska författare ifrågasätter) inte har åtföljts av någon återhämtning av ackumulation, tillväxt eller produktivitetsökningar. Enligt vår åsikt är denna sista punkt grundläggande: inbromsningen eller till och med slutet på produktivitetsökningarna är det viktigaste tecknet på att kapitalet har förlorat sin dynamik.

Dessa produktivitetsökningar möjliggörs genom införandet av stora teknologiska uppfinningar. I teorin om långa vågor finns det ett organiskt band mellan de på varandra följande långa vågorna och vetenskapliga och tekniska revolutioner. Men detta samband kan inte inskränkas till en vision som inspirerades av Schumpeter, där uppfinningar i sig själv skulle vara nyckeln för att inleda en ny lång våg. Ur denna synvinkel utgör de förändringar som är knutna till nya teknologier otvivelaktigt ett nytt ”tekniskt ekonomiskt paradigm”, men det räcker inte som bas för en ny expansiv fas. Detta är hela debatten om långsam stagnation, som utgår från konstaterandet att införandet av betydande nyheter på alla områden inte skapar produktivitetsökningar.

Automatisering

En del människor tänker sig att nya teknologier bär med sig möjligheter till produktivitetsökningar, som också skulle medföra ett avsevärt minskat antal arbeten. Om vi menar att denna prognos stämmer bör vi också ifrågasätta den samhällsmodell som förknippas med dessa förändringar. Angående denna punkt är det av värde att hänvisa till en viktig text av Mandel från 1986: ”Marx, den nuvarande krisen och arbetarklassens framtid”.¹³ Han skisserar en mycket pessimistisk – men ganska förebådande – bild av resultatet av kapitalistisk automatisering, och frammanar framtidsutsikter av ”det dubbla samhället, som delar proletariatet i två fientliga grupper: de som fortfarande är indragna ... i produktionsprocessen av mervärde, det vill säga i den kapitalistiska produktionsprocessen (om än för långsamt sjunkande löner); de som utesluts ur denna process och överlever tack vare allt annat än att sälja sin arbetskraft till kapitalisterna (eller den borgerliga staten): socialbidrag; ökande ’oberoende’ verksamhet; som småbönder eller hantverkare; återvända till hemarbete (kvinnor); ... En övergångsform från att ’falla ur’ den ’normala’ kapitalistiska produktionsprocessen är ’svart’ arbete, ’otryggt’ arbete, ’deltidsarbete’. etc., som speciellt drabbar kvinnor, ungdomar, invandrare, etc.”¹⁴

12 Mandel, *Långa vågor i den kapitalistiska utvecklingen*, på marxistarkiv.se, s 26.

13 Mandel, *Marx, den nuvarande krisen och arbetarklassens framtid*, på marxistarkiv.se.

14 *Ibid.*, s 8.

Mandel och coronaviruset

Denna otidsenlighet är avsiktlig: syftet är att understryka att intresset för Mandels ekonomiska verk inte bara ligger i de analyser de tillhandahåller, utan också i de metodologiska verktyg de erbjuder oss. Det är därför det är av värde att läsa dem eller läsa dem på nytt ännu ett kvarts sekel efter att Mandel försvann.

Teorin om långa vågor grundar sig till stor del på skillnaden mellan inre faktorer (som syftar på systemets "normala" sätt att fungera och dess inre motsättningar) och yttre faktorer (som på vissa sätt ligger utanför systemet). Mandel ägnade en stor del av sitt tänkande åt denna skillnad, och vi hänvisar till Francisco Louçã's text "Ernest Mandel och historiens pulsslag".¹⁵ Men denna diskussion är fortfarande aktuell: ska vi betrakta coronaviruskrisen som en utifrån kommande kris eller ej?

I en aktuell artikel besvarar Philippe L  g   jakande.¹⁶

Men alla de yttre chocker som drabbar kapitalismen ger den inte möjlighet att studsa tillbaka till en ny expansiv fas. Förvisso måste kapitalismen reagera för att återgå till en sorts "oförändrade förhållanden". Dess mål kommer givetvis vara att återställa profitkvoten, eftersom det är dess enda barometer. Att frysa eller minska lönerna och de sociala utgifterna, skynda på automatiseringen, sk  ra ner: vi kan se den inriktning som återhämtningen redan tagit. Men dessa reaktioner, som på sätt och vis är reflexer som är speciella f  r kapitalismen, kommer inte på något sätt att minska de motsättningar som fanns redan innan krisen bröt ut.

Även här måste Mandels bidrag tas fram: för att en expansiv fas ska börja räcker det inte att profitkvoten hämtar sig eller att tekniska uppfinningar dyker upp. En produktionsordning måste upprättas som säkerställer villkoren för systemets reproduktion. Men dessa villkor är inte uppfyllda, av ett skäl som jag anser vara avgörande, nämligen att produktivitetsökningarna har upphört. Om inte kapitalismen återupptäcker den kraft som driver fram den och   r källan till dess relativa legitimitet, så är den dömd till en instabil och i grund och botten antisocial reproduktion. Detta var sant före viruset och   r ännu mer sant efter det.

---

15 Francisco Lou  , [Ernest Mandel och historiens pulsslag](#), på marxistarkiv.se.

16 Philippe L  g  , juni 2020, ["Une crise mixte avec des conséquences d  cisives"](#).